

УДК 027.021:[024/025:004.77](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2023.6(323).42-48

Антоній Ржеуський,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
докторант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
e-mail: antonii.v.rzheuskyi@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8711-4163>

Наталія Кунанець,

докторка наук із соціальних комунікацій,
професорка кафедри інформаційних систем та мереж
Національного університету "Львівська політехніка",
e-mail: nek.lviv@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>

Інформаційно-технологічні платформи наукових бібліотек закладів вищої освіти України

Досліджено аспекти створення та надання доступу до електронних бібліотек, електронних колекцій та інституційних репозитаріїв книгозбірнями вітчизняних закладів вищої освіти України в умовах пандемії та воєнного стану. Поняття електронної бібліотеки охоплює не лише процеси її наповнення, а й створення комфортного навчального та наукового віртуального комунікаційного простору. Перевага електронної бібліотеки полягає в економії простору, часу, наданні користувачеві доступу до електронних інформаційних ресурсів із будь-якого пристрою в будь-який час. Сьогодні бібліотеки мають подвійне навантаження: переведення в електронний формат інформації на традиційних носіях, нагромадженої у фондах бібліотек упродовж десятиліть, та опрацювання зовнішніх потоків інформації, що мають сталу тенденцію до зростання. Зроблено висновок, що сучасний бібліотечний фахівець (зокрема, й задля особистої безпеки через події в державі) здатний здійснювати наповнення електронної бібліотеки, редагування метаданих, інформаційне обслуговування користувачів віддалено, поза межами фізичної бібліотеки, виконуючи роль віртуального бібліотекаря.

Ключові слова: електронна бібліотека; вебсайт; електронні інформаційні ресурси; дистанційне обслуговування; карантинні обмеження; воєнний стан; віртуальний бібліотекар

Постановка проблеми. Запровадження карантинних обмежень та воєнного стану в Україні зумовило нагальну потребу реалізації концепції "бібліотеки без стін", тобто електронної бібліотеки (ЕБ).

Актуальність статті полягає в дослідженні тенденцій створення та розміщення на вебсайтах книгозбірень вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО) електронних інформаційних ресурсів, що зберігаються в електронних бібліотеках, електронних колекціях та інституційних репозитаріях, оскільки вони є основною ресурсною базою для дистанційного обслуговування користувачів.

Аналіз досліджень і публікацій. Досі немає усталеного визначення понять "електронна бібліотека", "електронна колекція", "інституційний репозитарій". У ДСТУ 7448:2013 "Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять" концепт подано як "інформаційну систему, призначену для накопичення, упорядкування, обліку, оброблення, зберігання, керування та використання електронних документів і для обслуговування користувачів бібліотеки через телекомунікаційні мережі" [1].

Згідно з Українською бібліотечною енциклопедією, "електронна бібліотека" — це інформаційна система, що складається з впорядкованого фонду електронних ресурсів, каталогу на цей фонд та комплексу апаратно-програмних засобів, які підтримують стабільне функціонування пошукової системи та надають можливість оперативного поповнення, реєстрації, довготривалого зберігання фонду електронної бібліотеки та розподіленого доступу до нього через мережу Інтернет [2]. Водночас інформація у будь-яку інформаційну систему вноситься не впорядкованою, тобто не можна стверджувати, що інформаційна система містить впорядкований фонд електронних ресурсів.

У цих дифініціях електронну бібліотеку трактовано як інформаційну систему, що містить фонд електронних документів та електронних ресурсів, однак не зазначено форматів електронних документів та видів інформаційних ресурсів. Йдеться також про локальні електронні ресурси бібліотек, тоді як електронна бібліотека має містити й мережеві електронні інформаційні ресурси. Проблема збереження мережевих

електронних інформаційних ресурсів порушено в монографії В. Копаневої [3].

Натомість закордонні дослідники визначають електронну бібліотеку як цифрову й називають онлайн-бібліотекою, інтернет-бібліотекою, цифровим репозитарієм або цифровою колекцією. На їхню думку, це онлайн-база даних цифрових об'єктів, що охоплює текст, статичні зображення, аудіо, відео, цифрові документи чи інші формати цифрових медіа, доступних через інтернет. Об'єкти електронної бібліотеки можуть складатися з оцифрованого контенту друкованих видань чи фотографій, а також оригінально створеного файлу текстового процесора чи публікації в соціальних мережах. Окрім зберігання, електронні бібліотеки надають засоби для організації та пошуку об'єктів, що містяться в електронній колекції [4].

Електронна колекція — це систематизована сукупність інформаційних ресурсів, об'єднаних за певним критерієм, яким може слугувати будь-яка властивість електронного інформаційного ресурсу або їхня ієрархічна структура.

Електронний інформаційний ресурс — інформаційний ресурс, що зберігається в електронному чи комп'ютеризованому форматі та може бути доступний, знайдений і перетворений засобами електронної мережі або іншої електронної технології опрацювання даних [5].

Електронні інформаційні ресурси — систематизовані відомості й дані, створені, опрацьовані та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів [6].

Електронні інформаційні ресурси утворюють багаторівневу структуру, до того ж кожний рівень може бути ієрархією [5]. Відповідно пошук в електронній бібліотеці зазвичай є багатокроковим: електронний каталог, далі — електронна колекція, наступний крок — підфонд електронної колекції. Окрім того, на кожному етапі пошуку, якщо дозволяє функціонал інформаційної системи, пошук об'єкта можна здійснювати за критерієм, атрибутами, гіперактивними посиланнями.

Н. Сенченко аналізує питання формування цифрових колекцій електронних бібліотек і під такою колекцією розуміє систематизовану сукупність електронних документів та інших цифрових об'єктів, об'єднаних загальною ознакою, із забезпеченням до них доступу і можливості використання разом із метаданими, що описують цифрову колекцію. Цифрові об'єкти групують у колекцію за змістовим наповненням, типами документів (текстові, рукописні, картографічні, нотні тощо), хронологією, призначенням, видами джерел тощо [7].

В. Лобузін розглядає цифрову бібліотеку як один із різновидів електронної бібліотеки, що забезпечує збереження та доступ до оцифрованих повнотекстових матеріалів або колекцій зображень [8].

В. Бондаренко з'ясовує роль електронних бібліотек у дистантному обслуговуванні та вважає їх засобом доступу до світових культурних і наукових надбань [9].

О. Мар'їна визначила найважливішу функцію електронної бібліотеки як поступову цифровізацію та інтеграцію в електронному технологічному медіапросторі різних видів і типів інформаційних об'єктів наукового та соціокультурного значення [10].

Мета статті — дослідити особливості створення та надання доступу до електронних бібліотек, електронних колекцій та інституційних репозитаріїв книгозбірнями вітчизняних закладів вищої освіти України в умовах пандемії та воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі наведених тверджень автори статті сформувавши думку, що дослідники розглядають електронну бібліотеку як форму дистанційного обслуговування користувачів і засіб збереження національного культурного надбання.

Г. Шемаєва вбачає процес формування електронних бібліотек на основі повнотекстового розширення електронних каталогів, а також розглядає репозитарій як перспективний напрям розвитку системи електронних ресурсів [11].

На думку М. Сенченка, Л. Костенка та В. Копаневої, принципова відмінність репозитаріїв від електронних бібліотек полягає в тому, що вони є інтегрованим дослідницьким, науково-видавничим і бібліотечно-інформаційним середовищем певної інституції, в якому питань, пов'язаних з авторським правом, не виникає (їх регламентують внутрішні нормативні документи) [12]. З цим твердженням автори пропонованої статті не погоджуються, адже інституційний репозитарій (розглядаємо його належність до закладів вищої освіти) — це інформаційна система, що здійснює накопичення, опрацювання, зберігання й забезпечує відкритий доступ до метаданих та електронних документів. Електронні колекції в інституційному репозитарії зазвичай мають ієрархічну структуру та зручний механізм пошуку електронних документів. Одиницями зберігання є наукові видання, доробок працівників ЗВО: методичні матеріали, автореферати дисертацій, статті й тези доповідей, мультимедійні матеріали у формі лекцій ви-

кладачів. З огляду на це інституційний репозитарій розглядаємо як різновид електронної бібліотеки, що формується з дотриманням законодавства з авторського права.

К. Лобузін тлумачить електронну бібліотеку як керовану інформаційну систему, що дає змогу накопичувати, зберігати та ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів, доступні користувачам у зручному форматі (текст, графіка, аудіо, відео тощо) через глобальні мережі передавання даних. Програмні засоби електронних бібліотек мають надавати єдиний інтерфейс доступу до електронних документів, тобто забезпечувати користувачу сприйняття наявної інформації як єдиного інформаційного простору [13]. Це визначення тяжіє до трактування інформаційно-технологічної платформи, а не лише електронної бібліотеки. Отже, більшість дослідників розглядають контекстуальність електронної бібліотеки, тоді як К. Лобузін розглядає її функціональність.

Під час дослідження вебсайтів бібліотек закладів вищої освіти України виявлено подані нижче форми ЕБ.

Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника надає можливість скористатися інформаційним ресурсом "Електронна бібліотека повнотекстових видань". Користувач вводить у вікно пошуку ключові слова та отримує перелік документів. Поряд із документом може міститися позначка "Відкритий доступ", а отже користувач може ознайомитися з повнотекстовою версією видання.

Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" надає віддалений доступ до електронного каталогу, а для зареєстрованих користувачів — до повнотекстових баз даних "Навчальні видання" та "Праці вчених НТУ "ХПІ".

Наукова бібліотека Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова надає віддалений доступ до електронного каталогу, а зареєстрованим користувачам — до повнотекстових документів.

Зареєстровані користувачі Наукової бібліотеки Українського державного університету науки і технологій можуть дистанційно скористатися електронною бібліотекою, що містить електронний каталог, повнотекстові бази даних та придбані бази даних.

Наукова бібліотека Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова надає зареєстрованим користувачам доступ до електронного каталогу та електронної бібліотеки повнотекстових видань.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету пропонує зареєстрованим читачам скористатися електронною бібліотекою, що містить електронні версії книг, журналів, методичних посібників, матеріалів конференцій, графічні елементи, відео- та аудіоматеріали.

Наукова бібліотека Запорізького національного університету надає доступ до електронної бібліотеки, що містить електронні версії книг, згруповані за тематичними розділами.

Наукова бібліотека Національного університету "Запорізька політехніка" пропонує цілодобовий доступ до електронної бібліотеки. Як зазначено на вебсайті, інформаційний ресурс "Електронна бібліотека" складається майже зі 13 100 назв навчальних посібників, книг, конспектів лекцій, статей, методичних вказівок та авторефератів дисертацій працівників університету.

Наукова бібліотека імені М. В. Довнар-Запольського Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (КНЕУ) надає зареєстрованим користувачам доступ до електронної бібліотеки, що містить електронні версії підручників, навчально-методичних видань, навчальних посібників, опублікованих у видавництві КНЕУ. На нашу думку, цю електронну бібліотеку можна вважати інституційним репозитарієм.

Отже, проаналізовані електронні бібліотеки є інформаційними системами, що зберігають, опрацьовують, накопичують і надають у використанні не тільки метадані, а й повнотекстові версії документів через прописування зв'язків із повнотекстовими базами даних.

Спільною рисою наведених ЕБ є те, що доступ до інформації, зокрема баз даних, надається через електронний каталог. Можемо припустити, що до карантинних обмежень доступ до баз даних із повнотекстовими документами надавався лише з електронних читальних залів, дистанційно через електронний каталог можна було лише ознайомитися з метаданими. Упровадження карантинних обмежень спонукало бібліотеки розширити сервіси, щоб підвищити конкурентоспроможність власних електронних інформаційних ресурсів і здійснювати якісне інформаційне забезпечення користувачів за непередбачуваних обставин.

Другий тип електронних бібліотек становлять відкриті повнотекстові електронні колекції.

На вебсайті наукової бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія" у вільному доступі репрезентовано цифрову колекцію Національного університету "Києво-Могилянська академія".

На нашу думку, цей проект є електронною бібліотекою, що створена на платформі Openka й містить консолідований інформаційний ресурс, який складається з оцифрованих рідкісних документів із фондів наукової бібліотеки, архіву та музею Національного університету "Києво-Могилянська академія", розміщених для перегляду у вільному доступі.

Наукова бібліотека Українського державного університету науки і технологій запровадила проект "Залізнична українка" — реєстр рідкісних та цінних видань у відкритому доступі.

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна надає віддалений доступ до eScriptorium — відкритого архіву рідкісних видань і рукописів, що є корпоративним проектом, започаткованим бібліотекою на платформі DSpace.

Третій тип електронних бібліотек становлять електронні колекції документів різних форматів, розміщені централізовано в одній вкладці на вебсайті бібліотеки.

На вебсайті Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (ОНУ) сформовано окремий розділ під назвою "Електронна бібліотека", що містить у вільному доступі такі електронні інформаційні ресурси: інституційний репозитарій праць співробітників університету; повнотекстову колекцію періодичних видань ОНУ та видань, що продовжуються; електронну бібліотеку рідкісних видань (побудовану на платформі DSpace), в якій зібрано електронні версії європейських і вітчизняних стародруків, рідкісних та цінних видань XIX—XX ст., у тому числі "Україніка" та краєзнавча література щодо Одеси й Північного Причорномор'я, періодика, а також картографічні матеріали з фондів НБ ОНУ; навчальні та методичні матеріали.

Інформаційний ресурс "Електронна бібліотека" Науково-технічної бібліотеки Національного університету харчових технологій (НУХТ) складається з таких повнотекстових колекцій:

- навчально-методичні матеріали НУХТ;
- підручники, навчальні посібники, монографії;
- періодичні видання;
- автореферати дисертацій.

Науково-технічна бібліотека Національного авіаційного університету (НАУ) пропонує скористатися електронною бібліотекою, що містить:

- електронний каталог;
- інституційний репозитарій;

— наукову періодику НАУ — портал, на якому розміщено електронні версії наукових журналів, що видаються в університеті, з архівами;

— електронні конференції НАУ — електронний архів, в якому зберігаються матеріали конференцій, що відбуваються у ЗВО;

— електронну мультимедійну бібліотеку цінних і рідкісних видань.

Окремої уваги вартий проект "Єдиний бібліотечний простір", репрезентований О. Шевченко та В. Спрінсяном, що інтегрує структурні елементи електронної бібліотеки й соціальної мережі, пов'язані між собою функціональним призначенням [14].

На нашу думку, не зовсім коректно вважати електронною бібліотекою сконцентровані електронні інформаційні ресурси, доступ до яких надається через єдину вкладку з вебсайту книгозбірні як інтерфейсу інформаційно-технологічної платформи, створеної на бібліотечному сервері. Електронну бібліотеку доцільно представити як наведену нижче модель (схема 1).

Проаналізувавши форми електронних бібліотек, розміщених на вебсайтах книгозбірень ЗВО, автори дійшли висновку, що ЕБ створюють за двома принципами:

1. Для інформаційного супроводу навчального та наукового процесів, який бібліотеки університетів мають здійснювати за будь-яких обставин, а тому для зберігання, опрацювання, нагромадження та надання в користування повнотекстових версій наукових і навчальних матеріалів формують електронні бібліотеки або локальні бази даних, що набули мережевого статусу. Дистанційна форма обслуговування не має обмежень, окрім як на авторські права, через що, а також задля інформаційної безпеки раціональним є обмеження доступу до повнотекстових версій документів. Правила користування ними для зареєстрованих читачів визначає адміністрація бібліотеки: надання можливості завантаження винятково з навчальною метою або ж доступу до користування повнотекстовою версією документа лише в режимі ознайомлення без можливості завантаження.

2. Для формування електронних колекцій і популяризації цифрового контенту власних інформаційних ресурсів. За результатами моніторингу зауважимо, що доступ до електронних об'єктів (до багатьох з яких важко або неможливо отримати доступ фізично) у проаналізованих електронних колекціях надається безперешкодно для всіх користувачів.

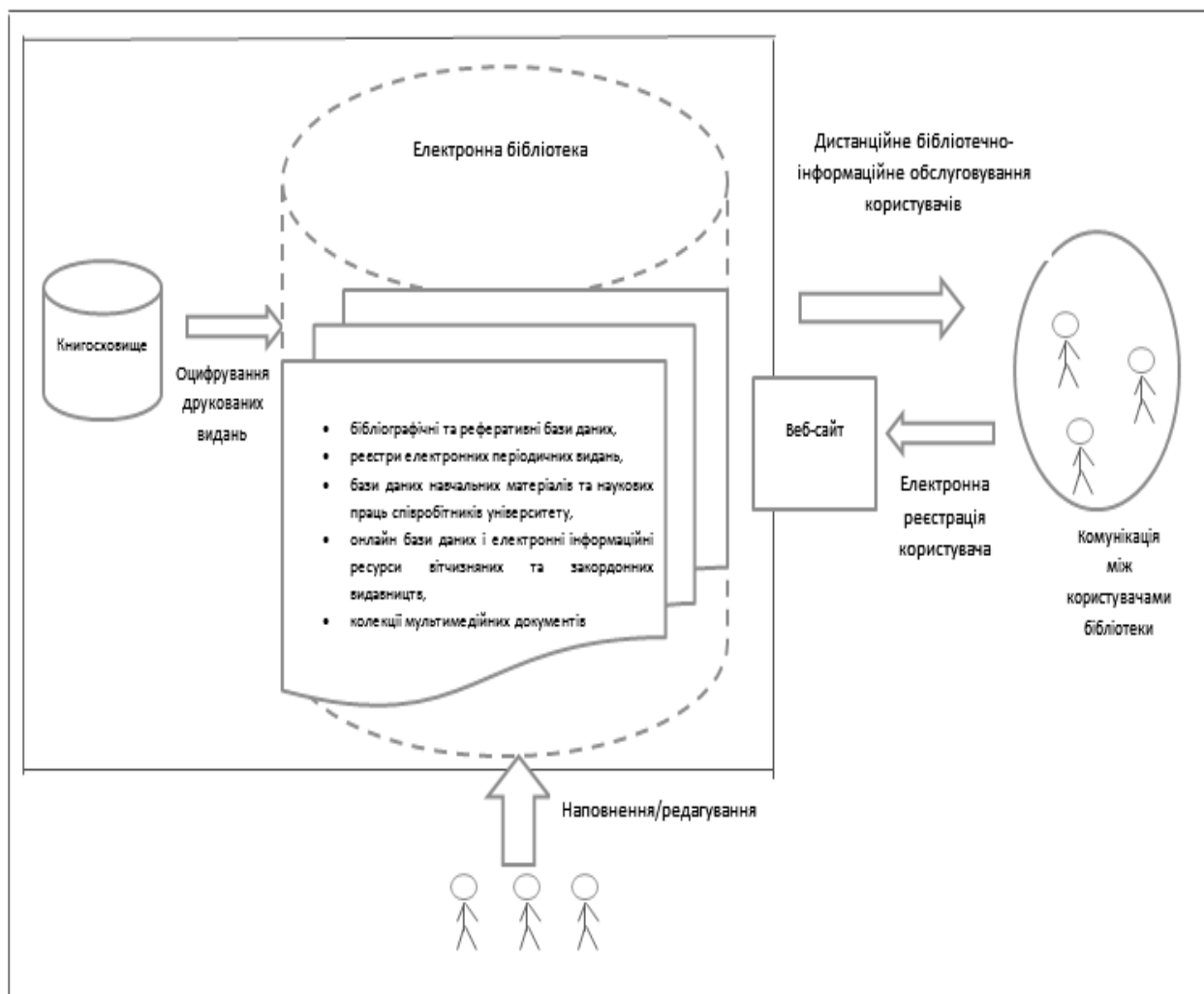

Схема 1. Модель електронної бібліотеки

Висновки. Поняття електронної бібліотеки охоплює не лише процеси наповнення ресурсу, а й створення комфортного навчального та наукового віртуального комунікаційного простору. Перевага ЕБ полягає в економії простору, часу, наданні доступу до інформаційних ресурсів з будь-якого пристрою та в будь-який час. На нашу думку, тенденція до створення електронних бібліотек на основі консолідованих електронних інформаційних ресурсів зберігатиметься.

Варто наголосити, що сьогодні діяльність книгозбірень має подвійне навантаження: переведення в електронний формат інформації на традиційних носіях, що накопичувалась у фондах

бібліотек впродовж десятиліть, та опрацювання зовнішніх потоків інформації, яка має сталу тенденцію до зростання, що, зі свого боку, призведе до переосмислення й переформатування напрямів роботи бібліотечних структурних підрозділів.

Автори вперше зробили висновок, що в наш час бібліотечний фахівець (зокрема, й задля особистої безпеки через події в державі) здатний здійснювати наповнення електронної бібліотеки, редагування метаданих, інформаційне обслуговування користувачів віддалено, поза межами фізичної бібліотеки, виконуючи роль віртуального бібліотекаря.

Список бібліографічних посилань

1. ДСТУ 7448:2013. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2014-07-01]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. III, 41 с.
2. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Електронна%20бібліотека>.
3. Копанєва В. О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів інтернету. Київ : НАНУ; НБУ імені В. І. Вернадського. 2009. 200 с.
4. Witten I., Bainbridge D., Nichols D. How to Build a Digital Library. (2nd ed.). 2009. 629 p.

5. Резніченко В. А., Захарова О. В., Захарова Е. Г. Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси. *Цифрові бібліотеки*. 2005. № 4. С. 60—72.
6. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 1.12.2022 № 2807-IX. *Верховна Рада України* : офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>.
7. Сенченко Н. Актуальні питання формування цифрових колекцій електронних бібліотек. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 1. С. 15—25.
8. Лобузін І. В. Цифрові колекції наукової бібліотеки: організація інформаційних ресурсів та мережевої комунікації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій (д-ра філософії) : 27.00.03. Київ, 2017. 20 с.
9. Бондаренко В. Електронні бібліотеки в контексті дистантного обслуговування користувачів. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 6. С. 15—18.
10. Мар'їна О. Ю. Бібліотеки України в цифровому медіапросторі: теоретико-методологічні засади розвитку : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Харків, 2018. 40 с.
11. Шемаєва Г. Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку. *Бібліотечна планета*. 2006. № 4. С. 21—25.
12. Сенченко М., Костенко Л., Копанева В. Розвиток бібліотечно-інформаційних систем в умовах цифрової трансформації України. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 1. С. 16—22.
13. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузїна ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 252 с.
14. Шевченко О., Спрінсян В. Модернізація бібліотек закладів вищої освіти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 7—14.

Antonii Rzhеuskyi,

*PhD of Social Communications,
Doctoral Student of the National Academy
of Management of Culture and Arts*

Natalia Kunanets,

*Doctor of Social Communications,
Professor of the Department of Information Systems and Networks
Lviv Polytechnic National University*

Information technology platforms of scientific libraries of higher education institutions of Ukraine

Electronic libraries are the main form of remote user service during quarantine restrictions and martial law. The purpose of the article is to investigate the peculiarities of the creation and provision of access to electronic libraries, electronic collections and institutional repositories by the book collections of domestic institutions of higher education of Ukraine in the conditions of a pandemic and martial law. The concept of an electronic library is not limited only to the definition of its content, but also to the creation of comfortable educational and scientific virtual communication simplicity. The advantage of an electronic library is to save space, time, and provide the user with access to electronic information resources from any device and at any time. A double burden is placed on libraries today: converting information on traditional media that has accumulated in library collections for decades into electronic format, and processing external flows of information, which has a tendency to only increase. For the first time, it was noted that a library specialist today (including in connection with events in the state for his own safety) is able to fill the electronic library, edit metadata, provide information services to users remotely, outside the physical library, acting as a virtual librarian.

Keywords: *electronic library; website; electronic information resources; remote service; quarantine restrictions; martial law; virtual librarian*

References

1. DSTU 7448:2013. *Informaciya ta dokumentaciya. Bibliotечно-informacijna diyalnist. Termini ta viznachennya ponyat*. (2014). [Chinnij vid 2014-07-01]. Vid. ofic. Kyiv: Minekonomrozvitku Ukrayini.
2. *Ukrayinska bibliotечna enciklopediya*. (2023). Available at: <https://ube.nlu.org.ua/article/Електронна%20бібліотека>.
3. Kopanyeva V. O. (2009). *Biblioteka yak centr zberezhennya informacijnih resursiv internetu*. Kyiv.
4. Witten I., Bainbridge D., Nichols D. (2009). *How to Build a Digital Library* (2nd ed.).
5. Reznichenko V. (2005). *Elektronni biblioteki: informacijni resursi ta servisi. Cifrovi biblioteki*, 4, pp. 60—72.
6. *Pro Nacionalnu programu informatizaciyi* : Zakon Ukrayini vid 1.12.2022 № 2807-IX. (2022). *Verhovna Rada Ukrayini* : *oficijnij vеbsajt*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>.
7. Senchenko N. (2023). *Aktualni pitannya formuvannya cifrovih kolekcij elektronnih bibliotek. Visnik Knizhkovoyi palaty*, 1, pp. 15—25.
8. Lobuzin I. (2017). *Cifrovi kolekciyi naukovoyi biblioteki: organizaciya informacijnih resursiv ta mеrezhevoyi komunikaciyi*. PhD. Kyiv.

9. Bondarenko V. (2015). Elektronni biblioteki v konteksti distantnogo obslugovuvannya koristuvachiv. *Visnik Knizhkovoyi palaty*, 6, pp. 15—18.
10. Mar'yina O. (2018). *Biblioteki Ukraini v cifrovomu mediaprostorii: teoretiko-metodologichni zasadi rozvitku rozvitku*. PhD. Harkiv.
11. Shemayeva G. (2006). Elektronni resursi bibliotek Ukraini v informacijnomu zabezpechenni nauki: stan ta perspektivi rozvitku. *Bibliotekna planeta*, 4, pp. 21—25.
12. Senchenko N., Kostenko L. & Kopanyeva V. (2022). Rozvitok bibliotechno-informacijnih sistem v umovah cifrovoyi transformaciji Ukraini. *Visnik Knizhkovoyi palaty*, 1, pp. 16—22.
13. Lobuzina K. (2012). *Tehnologiyi organizaciji znannyevih resursiv u bibliotechno-informacijnij diyalnosti*. Kyiv.
14. Shevchenko O. & Sprinsyan V. (2022). Modernizaciya bibliotek zakladiv vishoyi osviti Ukraini. *Biblioteko-znavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 2, pp. 7—14.

Надійшла до редакції 11 травня 2022 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 002.2(477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2023.6(323).48-52

Вікторія Маркова,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,
завідувачка кафедри журналістики ХДАК,

e-mail: vicmark777@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1866-5735>

До питання про об'єкт книгознавства

У статті констатовано, що нині серед книгознавців немає одностайної думки щодо об'єкта книгознавства. Обґрунтовано, що наявні підходи не відповідають реаліям нового комунікаційного середовища. Об'єктом книгознавства запропоновано визначити саме книжкову комунікацію, котра є динамічною, протейчною, нелінійною, багаторівневою системою взаємодії автора й читача за допомогою книги; здійснюється як на синхронному, так і на діахронному рівнях та охоплює соціальні інститути, пов'язані з буттям книги, що трансформуються в часі. В узагальненій формі книжкова комунікація складається з наведених рівнів, які, безумовно, є історичними: 1) реальний світ — автор; 2) автор — власна суб'єктивність; 3) текст — культурно-історичний контекст; 4) комунікативні посередники (інститут книговидання) — текст; 5) книга — культурно-історичний контекст; 6) комунікативні посередники (інститут книгорозповсюдження та книгозбереження) — книга; 7) книга — читач; 8) автор — читач; 9) читач — соціальна пам'ять; 10) читач — власна суб'єктивність; 11) читач — читач.

Підсумовано, що саме на вивченні цих рівнів має зосередити увагу книгознавство, якщо претендує на цілісний теоретичний погляд на види діяльності, пов'язані з функціонуванням книги в суспільстві. Безперечно, перелік рівнів може бути розширений. Книгознавчі дослідження мають здійснюватися на міждисциплінарному рівні. Тільки за таких умов книгознавство може претендувати на відповідність новому постнекласичному етапу розвитку науки, обираючи як об'єкт складні системи, що саморозвиваються.

Ключові слова: книгознавство; об'єкт книгознавства; книга; електронна книга; книжкова справа; книжкова комунікація

Постановка проблеми. У межах класичного підходу кожна наука має власний об'єкт дослідження, виділений фрагмент світу, обраний для вивчення. Саме об'єкт науки дає змогу чітко позначити її контури, відокремивши від інших наук. Зазвичай, якщо наука є сформованою, її об'єкт не викликає жодного сумніву, не заперечується. Зовсім інша ситуація з книгознавством. Поряд із досить усталеним, зафіксованим в енциклопедичних виданнях і навчальних посібниках поглядом на об'єкт книгознавства як систему книги та книжкової справи у книгознавчому дискурсі наявні й інші підходи до цього питання.

Зокрема, українська книгознавиця Н. Черниш у своєму навчальному посібнику "Основи бібліології" вирізняє ще й такі:

- книга;
- система "книга — читач";
- система "твір — книга — читач";
- система "книжка — книжкова справа — читач".

Узагальнюючи викладені погляди, дослідниця визначає об'єкт книгознавства як "твори писемності та друку у зв'язках з діяльністю людей, тими умовами, в яких вони виникають та впливають на суспільне життя" [7, с. 12]. Отже, можемо конста-